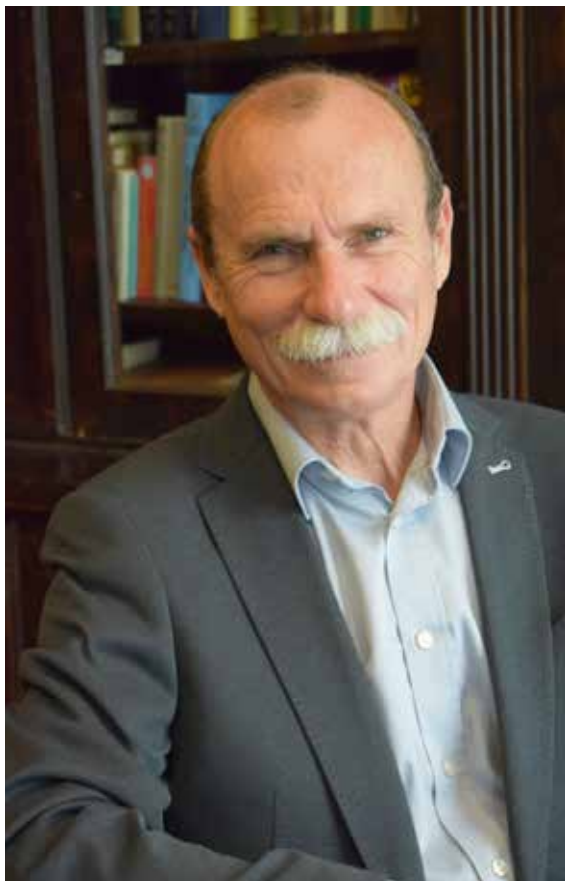

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Kiss Szemán Róbert

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, Budapest

SZAKMAI LEKTOROK
Bajzek Mária
Berkes Tamás

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők
ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-163-5

TARTALOM

MILOSEVITS PÉTER: Foci, pingpong, irodalom7

HUMOR

BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A pletyka mint a manipuláció eszköze ..14

CSÁSZÁRI ÉVA: A humor mint a dialektológia segédeszköze24

GYIVICSÁN ANNA: A kifigurázott kispolgár mint a szlovák irodalom egyik jellegzetes alakja (Mozaikok 1830–1930)32

GYÖNGYÖSI MÁRIA: Alekszandr Blok kései tréfás verseiről42

ISTVÁN ANNA: Jozef Ignác Bajza anekdotái56

DRAGAN JAKOVLJEVIĆ: Univerzalna dimenzija humora Branislava Nušića66

AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: Resna zabava. Paradoksi sodobne kulture v kolumnah Dorote Masłowske *Kako prevzeti nadzor nad svetom, ne da bi šli od doma* (2017)76

KISS SZEMÁN RÓBERT: A humor a szláv nemzeti emblematizmus eszköztárában Ján Kollár szláv paradicsomának példái alapján87

KROÓ KATALIN: A nevetés mint többszörös szignál Dosztojevszkij *A félkegyelmű* c. regényében102

MANN JOLÁN: Miroslav Krleža *Petrica Kerempuh* balladáinak „mundus inversus”-a116

NAGY ISTVÁN: Arc és álarc (Zosczenko humoráról)127

RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ich taufe dich des Sohnes und des heiligen Geistes.” A nyelvi kódváltás mámoros forrásai132

SZABÓ TÜNDE: Színház a regényben: A *Lear király* és *Jákob lajtorjája*127

URKOM ALEKSANDER: Mennyire humoros a humor? A pejor minősítés vizsgálata az új magyar–szerb szótárban	157
VÁRNAI DOROTA: Lengyelek „görbe tükre” a 16., 17. századi lengyel irodalomban	171
ZSILÁK MÁRIA: 19. századi katonahumor (Chovanyecz Mihály kéziratot katonai naplójából)	178

SPORT

DUDÁS ELŐD: A horvát és magyar sportterminológia	190
DUDÁS MÁRIA: <i>Magas labda</i> és a többiek a magyar és bolgár nyelvben	199
MÁRIA IMRICHOVÁ: Mintavétel a mai szlovák fiatalok szókincséből	210
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgár lóversenyek szent Teodor kultuszának tükrében és magyar párhuzamaik	219
MÉSZÁROS ANDOR: „Hegyjáró bajtársak ott a magyar földön – hadd szóljak hozzátok egyszer én is...” A Júliai-Alpok magyar költője, Tarczay Gizella	231
PÁTROVICS PÉTER: A lengyel kosárlabda szaknyelvének néhány kifejezéséről	242
MLADEN PAVIČIĆ: Jugoszlávia, a sport hazája (a sport megjelenítése három 21. századi szlovén regényben, délszláv bevándorló elbeszélővel)	250
Tabula gratulatoria	261

ALEKSZANDR BLOK KÉSEI TRÉFÁS VERSEIRŐL

GYÖNGYÖSI MÁRIA

gyongyosi.maria@btk.elte.hu

Abstrakt: В статье рассматриваются поздние шуточные стихи А. Блока с точки зрения исторических реалий, мотивов, лексики, стиля, метрики и рифмы. Внимание уделено также обстоятельствам их возникновения, источникам комизма и текстологическим вопросам. В ходе анализа освещается литературная жизнь 1919–1920 гг., особенно события, развертывающиеся в издательстве «Всемирная литература», которым посвящено второе из шести анализируемых произведений, а также раскрывается взаимосвязь некоторых стихотворений разных поэтов. Важным аспектом исследования является отношение Блока к традиции (жанры, язык, стилистические средства, авторефлексивность и автоцитатность) и к чужому тексту.

Ключевые слова: гражданская война, Чукоккала, пародия, обнажение приема, каламбур, пуант.

Az „új orosz költészet hattyúja” (Соловьев 1980: 111), a „legkiválóbb szimbolista mester” (Маяковский 1980: 179) kevésbé a tréfás verseiről ismert, jóllehet a visszaemlékezések tanúsága szerint a költő nem volt híjával a humorérzéknek, s tréfás rajzok is maradtak fenn tőle.

Jelen tanulmányban hat, a magyar olvasó számára valószínűleg ismeretlen műről lesz szó,¹ ezek rögtönzések, részben paródiák, alkalmi versek, illetve egy drámatöredék az 1919–1921 közötti időszakból. Jelentőségüket növeli, hogy a költő utolsó versei közé tartoznak. A forradalom utáni, polgárháborús évek valóságának ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük e verseket, és érzékeljük parodisztikus, komikus hatásukat vagy éppen az (ön)íroniát. Fontos személy a költeményekkel kapcsolatban Kornyej Csukovszkij,² Blok két évvel fiatalabb kortársa, akinek

1 Ehelyütt nincs mód Blok korábbi tréfás verseinek tárgyalására (l. Blok 1960–1963: 1, 545–553; Blok 1960–1963: 2, 361–363). Blok 2011 nem nevez meg szakirodalmat témánkban.

2 Kornyej Ivanovics Csukovszkij (1882–1969), a később verses meséiről híressé váló író valódi neve Nyikolaj Vasziljevics Kornyejcsukov volt.

Csukokkala³ című albumába került be egy kivétellel a versek kézírata, illetve akinek naplói és memoárjai sok mindent megmagyaráznak a versek keletkezéstörténetéből. Csukovszkij gondosan följegyezte Blokkal való találkozásainak, sétáiknak és beszélgetéseiknek részleteit,⁴ szintúgy megörökítette a Gorkij vezette Vszemirnaja lityeratura (Világirodalom) kiadói vállalkozás üléseinek és mindennapjainak történéseit.

Blok összegyűjtött műveinek 1960 és 1963 között megjelent nyolckötetes kiadása a 3. kötet végén, a műfordítások után helyezte el az itt vizsgált versek kvázi-ciklusát *Шуточные стихи и ценку* cím alatt. Ezzel szemben az új kritikai kiadás 5. köteté – három kivétellel – mindenféle cím nélkül tartalmazza a műveket mint az 1917 és 1921 között keletkezett költői termés részét, s a *Tizenketten* és a befejezetlen *Bosszúállás* című elbeszélő költemény (illetve annak vázlatai) után közli őket. A kimaradó három verset a majdani 11. kötet *Dubia* részében fogják publikálni, mivel a szerzőség kérdése nem állapítható meg egyértelműen. Azt, hogy az új akadémiai kiadás nem különíti el a tréfás verseket, a szerkesztők azzal indokolják, hogy maga Blok sem ciklizálta 1917 utáni verseit, ellentétben lírai költészetének korábban keletkezett, fő szövegtörzseivel. Mint ismeretes, az 1898-tól 1916-ig (katonai szolgálatának kezdetéig) keletkezett lírai művek egy részét Blok kanonizálta, a többi edíciós szempontból kiselejtezte. A most tárgyalandó versek tehát a kötetben időrendben követik egymást, beékelődve kilenc egyéb kései vers közé, amelyek közül a *Szkíták* és a *Пушкинскому Дому* a legismertebb.

Csukovszkij, a műfordító, kritikus, meseíró, rövid előszavában úgy mutatja be a *Csukokkalá-t*, hogy annak legfőbb jellegzetessége a humor, illetve az, hogy benne a hírességek nem a tőlük megszokott szerepben tűnnek fel: Saljapin például rajzol,

3 A szót a Csukovszkij névből és a Pétervártól nem messze fekvő üdülőhely, Kuokkala (ma Repino, Oroszország) nevéből alkotta Ilja Repin. Az album Csukovszkij ismerőseinek, híres kortársainak kézíratait és rajzait (1914–1969) tartalmazta. Az alkotók között volt L. Andrejev, Anna Ahmatova, Andrej Belij, Bunyin, Gorkij, Dobuzsinszkij, Nyemirovics-Dancsenko, Annyenkov, Benois, Repin, Vjacs. Ivanov, Kuprin és Szologub, de sokan a fiatalabb nemzedék képviselői közül is (Чуковский 1999: 5).

4 1919-ben Csukovszkij belefogott egy Blokról szóló könyv megírásába, és minden alkalmat megragadott, hogy kérdéseket tegyen fel a költőnek verseivel kapcsolatban (Чуковский 1991: 490, примечание 3).

Blok, a „tragikus költő” tréfás komédiát ír, Kuprin pedig verset költ (Чуковский 1999: 6). A *Csukokkalá*-t lapozgatva az olvasó meggyőződhet róla, hogy a különböző alkotók versei gyakran szorosan összefüggnek egymással, válaszolgatnak egymásra, egy és ugyanazon témát variálják.

1. *Enjambements*

Давид Самуильтыч! Едва
Альбом завели, – голова
Пойдет у Вас кру́гом: не раз и не два –
Здесь будут писаться слова:
«Дрова».⁵

A *Csukokkala* című albumban a vers kézirata fölé Csukovszkij a következő sorokat írta: „Lap Blok versével, amelyet David Szolomonovics Levin albumából téptek ki, amikor kiderült, hogy David Szolomonovics nem Szolomonovics, hanem Szamojlovics⁶.” A hibás apai nevet tartalmazó kitépett kéziratos lap tehát Csukovszkijé lett, Levin albumába pedig Blok ismét beírta a verset, immár a helyes apai névvel. A *Csukokkalá*-ban Blok kézírásával egyébként a végleges változat is látható (amely még frappánssabb, mint az első) (Чукоккала 1999: 117).

Az 1919. november 21-i keltezésű, áthajlásokkal bőven fűszerezett rövid tréfás vers a korszak egyik legfontosabb kérdésével, a tüzelővel, illetve annak hiányával foglalkozik, magát a „tűzifa” szót (*drova*) állítva a vers poentírozott zárlatába, sőt, rímpozícióba (a nyomaték és a csattanó kedvéért a „-va” szótag a vers egyetlen, állandóan ismétlődő ríme). Hogy milyen súlyos volt a helyzet a tüzelőhiány miatt, elárulja a *Csukokkala* egy másik lapja is: ugyanebben az évben valamivel korábban, október 21-én, egy unalmas ülés idején Blok elkérte tulajdonosától az albumot, és egy rövid naplóbejegyzésszerű szöveget írt bele egyebek közt arról, hogy otthon kilenc fok van a szobában (Чукоккала 1999: 112).

⁵ Блок 1999: 5, 85. A továbbiakban az e kötetre vonatkozó hivatkozás csupán zárójelbe tett oldalszámmal történik mind a szépirodalmat, mind a kommentárokat illetően.

⁶ Mivel a Szamuil köznyelvi alakja Szamojla (illetve régiesen Szamojlo).

Csukovszkij visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a versben megszólított Levin, a Világirodalmi Kiadó gazdasági és műszaki osztályának vezetője, „nagyon kedves fiatalember” volt, aki „valami csoda folytán szerzett tűzifát a ‘világirodalmisok’ számára a SZOVNARHOZ-ból”. „(...) egyszer azzal a kéréssel fordult Alekszandr Alekszandrovicshoz (Blokhoz – Gy. M.), hogy írjon az albumába valamilyen rögtönzött verset. Blok azon nyomban teljesítette kérését.” (Чукоккала 1999: 116) Blok tréfás verse válsz volt Gumiljovéra, aki egy nappal korábban írt az albumba. Idézzük fel a vers elejét és záró strófáját:

Левин, Левин, ты суров,
Мы без дров,
(...)
Ах, надежда все жива
На дрова
От финляндцев иль от чукчей.
А при градусах пяти,
Уж прости,
Сочинять нельзя мне лучше.
(Чукоккала 1999: 117)

Ahogy Blok verse is jósolta, Levin albumában az ezután következő bejegyzések többsége is a tűzifa témáját variálta (485). A *Csukokkálá*-ban is több tréfás vers szólt a tüzelőről Csukovszkij és Gumiljov tollából (Чукоккала 1999: 111, 116, 117).

2. *Сцена из исторической картины „Всемирная литература” (XX столетие по Р. Хр.)*

A verses jelenet a Világirodalmi Kiadó életébe enged bepillantani. Szereplői: Csukovszkij, Blok, Zamjatyin, Tyihonov és a kiadó más munkatársai. A szüzsé kiindulópontja: Blok Csukovszkij akarja megbízni azzal, hogy írjon Heine *Összegyűjtött művei* hatodik kötetébe az *Angliai töredékek*-hez utószót Heine hatásáról az angol irodalomra. Csukovszkij azonban, mivel roppant elfoglalt, húzódozik. Naplójából is tudjuk, hogy már 1918 októberében, amikor a Világirodalmi Kiadóban megkapta az angol és az amerikai irodalom szerkesztését, éjjel-nappal ezen a feladaton dolgozott (Чуковский 1991: 93).

Чуковский (с воплем)

Мне некогда! Я «Принципы» пишу!⁷
Я гржебинские списки составляю!
Персея инсценирую! Некрасов
Еще не сдан! Введенский, Диккенс, Уитмен
Еще загромождают стол! Шевченко,
Воздухоплавание...
(87)

Mindenki győzködi az irodalomtörténész-fordítót, végül már kórusban kiabálnak:

Чуковский пытается еще что-то возразить, но коллективный вопль всемирных литераторов заглушает его слабый голос. Дело грозит превратиться, как и во все исторические эпохи, в скверную историю. (87)

Ekkor Anton, a portás egy levélkét ad át Csukovszkijnak: tizenhárom személy érkezett hozzá, kint várnak (feltehetően ők mind akarnak tőle valamit). Csukovszkij megtörtén egyezik bele a *Heine Angliában* cikk megírásába, s ezt Jevdokija Petrovna, a titkár, írásban is rögzíti.

A történelmi dráma köntösébe öltöztetett jelenet a Világirodalmi Kiadó életéből már önmagában is humoros, ezt tetézik Blok tréfás szerzői utasításai és lábjegyzetei, szójátékai és – a formalistákkal szólva – poétikai eljárásának leleplezése, például amikor ezt írja egyik lábjegyzetében:

Ezen a ponton a kézirat félbeszakad. Feltételezik, hogy Tyihonov a petróleumról, a tűzifáról vagy a fejadagról kezdett beszélni; mindenesetre valami kellemesről, abból ítélve, hogy itt jelenik meg először a rím.⁸ (88)

A rím egyébként törvényszerűen hiányzott, ha figyelembe vesszük, hogy a dráma versmértéke az az ötös és hatodfeles jambus, amelynek rímtelen változata Puskin korában gyökerezett meg a drámában. A lábjegyzetben ezek után Blok elmeséli, hogy a kézirat határidőre, karácsonyra be is érkezett, harminc évig várt a sorára, majd tizennégy felfogadott, képzett korrektor

⁷ *Принципы художественного перевода*, vö. Чуковский 1991: 128.

⁸ „В этом месте рукопись обрывается. Предполагают, что Тихонов завел речь или о керосине, или о дровах, или о пайке; во всяком случае о чем-то приятном, судя по тому, что здесь впервые появляется рифма.”

figyelmetlensége miatt 1949-ben⁹ a cím így jelent meg nyomtatásban: Гей не в ангелы (magyarul: Hajrá, csak ne angyalokká váljunk!). Blok a megjelenés dátumában a ventőse-t, a francia forradalmi naptár hatodik hónapját adja meg, amivel a szovjet rendszer fennállását is előrevetíti e jövőbeni időpontban. A valószínűségben az esszé sohasem készült el (487).

Blok műve az író és újságíró Amfityeatrov (1862–1923) stílusát (különösen *Vaszka Buszlajev* című darabjának lexikáját, 487) is parodizálja, s ez szintén reflexió tárgya lesz. A cím után tett lábjegyzetben ugyanis a költő ezt írja: „A verselés struktúrája és a nyelv némely fordulata alapján Amfityeatrovnak tulajdonítják.” Ezzel a megjegyzéssel Blok irányt ad a paródia felfedezéséhez, de egyúttal – játékosan – a szerzőség kérdésének irodalomtudományi problémáját is érinti.

A mű nyelvi, stilisztikai érdekességeihez tartozik a fiatal költő, Ny. A. Ocup (1894–1958) nevével való játék is. Egy lábjegyzet szerint az *Ocup* szó lehet személynév, de lehet egy intézmény neve is (Blok ezzel a forradalom után burjánzó mozaikszavak furcsa hangzására utal). A *sztyil* szó pedig a verses drámatörredék végén hármas jelentésével lesz szójátékok kiindulópontja: mint írói stílus, mint a Julianus-, ill. (1918-tól) a Gergely-naptár szerinti időszámítás (sztarij sztyil, novij sztyil) és mint Sir Richard Steele író neve.¹⁰

3. В альбом Чуковскому

A vers keletkezéséről Csukovszkij ezt írta naplójába: „Tegnap egy bájos verset kaptam Bloktól a rózsáról, a káposztáról és Brjuszovról, amely nagyon megörvendeztetett.” (Чуковский 1991: 134) A *Csukokkala* előszavában pedig megjegyzi, hogy Blok a Világirodalmi Kiadóból hazafelé tartva költötte a verset (Чуковский 1999: 7).

A polgárháború korának nélkülözéseire tartozott – a tüzelőhiány mellett – az áramszolgáltatás korlátozása, amely nem engedte az irodalmárokat éjszaka dolgozni, de még ennél is na-

9 A Blok-kötetben tévesen 1919 szerepel (88).

10 „Чуковский: / Какого года?.. Стиль? / Тихонов: / Год – этот. Стиль – марксистам все равно. / Чуковский (пытаясь переменить разговор): / А, может быть, не Стиль, а Аддисон? / Тихонов: / Нет, новый стиль.” (88)

gyobb probléma volt az élelmiszerhiány, illetve a jegyrendszer (a versben is szerepel a паек ‘fejadag’ szó). Csukovszkij ezt írja erről naplójában:

Két hete félig beteg vagyok, félig alszom. Életem immár fantasztikusnak mondható. Mivel se az írások, se az ülésezések nem adnak semmiféle pénzeszközt a megélhetéshez, peripatetikus lettem: rohangálok a komisszárokhoz, és így próbálok fejadaghoz jutni. Néha könyörületből kapok ajándékba heringet, egy doboz gyufát, egy font kenyeret – nem érzek semmiféle megaláztatást, és mindig örömmel – mint a hím madár a fészekbe – szaladok a Manyezsnijre, fiókáimhoz, a zsákmánnyal vállamon. (Чуковский 1991: 135–136)

A verssel Blok Csukovszkijnek a *За жалкие корявые поленья* kezdetű, 1919. november 22-i költeményére¹¹ reagált, amelynek közepe két strófája így szól:

Ты ль это, Блок? Стыдись! Уже не Роза,
Не Соловьиный сад,
А скудные дары из Совнархоза
Тебя манят!

Поверят ли влюбленные потомки,
Что наш магический, наш светозарный Блок
Мог поменять объяття Незнакомки
На дровяной паёк!
(Чукоккала 1999: 116)

Blok versének első sorában a nagybetűs *Roza* nem szimbólum, mint Csukovszkijnál, hanem keresztnév. Rózának hívták azt a megállapíthatatlan korú, igen terebélyes asszonyságot, aki a Világirodalmi Kiadó márvány lépcsőjén mindenfélét árult csillagászati áron: lepényt, százrubeles kalácsot és karamellát, cigarettát, rövidárut, sőt, pénzért kisebb megbízatásokat is elvállalt, illetve fizetésnap előtt egy héttel apró kölcsönöket is adott. A batyuzó asszonyt Csukovszkij „intézménynek” nevezte a kiadóban (Чуковский 1991: 126). Blok versében a Róza névvel azután összecseng a *roza* mint virág, amely korábbi műveinek – egyebek közt a *Csalogánykert* című elbeszélő költeménynek is – fontos szimbóluma volt. De a *Roza* és *roza* szavakra nemcsak

¹¹ A versnek igen hosszú címe van: *Мое гражданское негодование при чтении стихов Ал. Блока и Н. Гумилева, посвященных дровянику Давиду Самойловичу Левину.*

Posa márki neve¹² rímel, hanem a kevésbé fennkölt, nagyon is valóságos „próza”, „fenyegetés”, „fagy”, „felhozatal”, „trágya” és „SZOVNARHOZ” szó is:

Нет, клянусь, довольно Роза
Истощала кошелек!
Верь, безумный, он – не проза,
Свыше данный нам паек!
Без него теперь и **Поэ**
Прострелил бы свой висок.
Вялой прозой стала **роза**,
Соловьиный сад поблек,
Пропитанию угроза –
Уж железных нет дорог,
Даже (вследствие мороза?)
Прекращен трамвайный ток,
Ввоза, вывоза, подвоза –
Ни на юг, ни на восток,
В свалку всякого навоза
Превратился городок, –
Где же дальше Совнархоза
Голубой искать **цветок**?
(...)
Имена цветка не громки,
Реквизируют – как раз,
Но носящему котомки
И капуста – ананас,
Как с прекрасной **незнакомки**,
Он с нее не сводит глаз,
(...) (89)

A múlt esztétikai, illetve etikai értékeit a szövegrészletben kiemelt szavak képviselik. E pozitív fogalmak helyét a jelenben átvették az élet prózai (vö. „bágyadt próza”), csúf, nélkülözésekkel teli („fejadag”) jelenségei, „elhervadt a csalóánykert”. Ebben a világban a „kék virág” helyett „káposztát” keresnek, „Pegazus”-t befogják a „tarantász” elé.

Csukovszkij így nyilatkozott a versről 1921-ben, Blok halála után két hónappal egy emlékesten:

Ebben a nevetésben érződött a sírás. Egy és ugyanazon rím ismétlése – ez egyszerre indított nevetésre és hatott nyomasztóan, mint valami nem szűnő fájdalom... Figyelemreméltó, hogy Blok bele merte vonni ebbe

12 E Schiller-hős nevének szerepeltetése összefügghet azzal, hogy 1919 februárjában a *Don Carlos*-szal nyitotta meg kapuit a pétérvári-petrográdi Bolsoj Dramatycseszkij Tyeatr; a rendezői vezetés elnökének tisztét a színházban 1919 tavaszától 1921 nyaráig Blok töltötte be.

a tréfába legkedvesebb romantikus szimbólumait, alakjait: a csalogánykertet, a kék virágot, az Ismeretlen Nőt. (489)

A vers második „strófájában” található közbevetés – „(Книг чтоб не было в шкапу ста! / Скажет Брюсов, погоди)” – első sorát a költő felesége, Ljubov Dmitrijevna írta, Blok „tulajdonképpen a legjobb sornak” nevezte (Чуковский 1991: 134). Figyelemreméltó a Blok által választott négyes és negyedfeles trocheus, amely Puskin korában gyakran „az élet élvezetének anakreóni motívumaival” kapcsolódik össze, s Puskin kortársainál e motívumok esetenként „váratlan hétköznapi színezetet kapnak” (Гаспаров 1984: 114).

4. *Продолжение „Стихов о предметах первой необходимости”*

Скользили мы путём трамвайным.
Я керосин со службы вёз,
Её ж с усердием чрезвычайным
Сопровождал, как тигр, матрос.

Стан плотный девы краснорожей
Облек каракульный жакет,
Матросом снятый вместе с кожей
С прохожей дамы в час побед.

Вплоть до колен текли ботинки,
Являли икры вид полен.
Взгляд соблазнительной кретинки
Светился, как апетилен.
(...) (91)

A költeményt, amelynek alcíme „Vers, amelyet Brjuszovnak tulajdonítanak”, Csukovszkij kitűnőnek nevezte (Чуковский 1991: 134). Ebben a modern balladában Blok nemcsak Brjuszov stílusát parodizálja, hanem a szovjetkorszak mindennapjait és ideológiáját is, azt a forradalmi erőszakot, amelyen már meg sem ütköznek, amely már versbe kívánkozik. Ilyen reália a „petróleum”, amit a lírai hős cipel (a tűzifa-téma folytatása); a „deklaszált” férfi, akinek társadalmi helyzete lehetetlenné teszi közeledését a nőhöz; a Prekrasznaja Dama helyébe lépő nőalak, aki – ahogy Csukovszkij írta – az új Oroszországot testesíti meg (492). A csá-

bító nő zömök alakját bunda fogja körbe (a régies *oblecs* szóval), lábikrája hasábfára emlékeztet, „pofája” kipirosodott, tekintete acetilénként világít. A lexikai és stilsztikai disszonancia („mint egy tigris”, „vörös pofájú”, „hülye nő”, „acetilén”) összefonódik a szüzsé egyik eseményének durva jellegével (a versben: „rövid perzsabunda, amelyet a matróz egy járókelőről vett le a bőrrel együtt a győzelem órájában”). A lírai „én” nem részese, csak szemtanúja a jelenetnek: a nő, kísérője és a lángoló tekintetű úr pillanatnyi találkozásának – útjaik azután elválnak. A történet a tekintetek egymásba fonódásának pillanatában megy végbe, ami tematikus rokonságot mutat olyan korai Brjusov-versekkel, mint a *Люблю одно: бродить без цели...* vagy a Baudelaire-motóval kezdődő *Встреча*, sőt, utóbbihoz képest párhuzamok mutatkoznak a lexika és a motívumok szintjén is (*взор, желанье, страсть, скользит она* [Брюсов 1980: 200] – Bloknál: *взгляд, обжег ее [...] жарким взглядом, скользили мы*). A lírai „én”, eme szovjet flaneur érzései csak néhány pillanatra nyilvánulnak meg, ennek poétikus kifejezése (*предчувствием взволнован*) éles ellentétben áll a versszöveg nagy részének köznyelvi, sőt helyenként durva nyelvezetével.

5. Хотел я, воротясь домой...

Хотел я, воротясь домой,
 Писать в альбом в стихах,
 Но - ах!
 Альбом замкнулся сам собой,
 А ключ у Вас в руках,
 И не согласен сам замок,
 Чтобы вписал хоть восемь строк
 Писать стихи забывший
 Блок.

Июнь 1920

Blok a verset Anna Dmitrijevna Radlova albumába írta, aki lelkes tisztelője volt költészetének (Radlova *Korabli* című verseskötetében például jól érezhető Blok hatása, 493). E költemény eltér az eddig tárgyaltaktól, egyrészt intim hangvétele miatt, másrészt azért, mert nem satirikus vagy parodisztikus, és nem foglalalko-

zik a szovjet valósággal. A vers utolsó sorában Blok önróniával arra az életrajzi tényre utal, hogy 1916 nyara és 1917 vége között egyáltalán nem írt verset, s 1917 végétől sem túlságosan sokat (elsősorban esszéket és recenziókat publikált, kiadói és színházi munkával, fordításokkal foglalkozott, tisztségeket töltött be a kulturális életben). A rövid vers stilisztikai eszközei közül említsük meg a *zamknutyszja* ige népies-köznyelvi jellegét, a megszemélyesítést („И не согласен сам замок”) és azt az el-lentétet, amely a szövegben kimondott lehetetlenség (az album becsukódott) és – ennek ellenére – a vers megszületése, illetve rendeltetése között feszül. További ellentmondás, hogy a szüzsé szerint Blok elfelejtette a versírást, előttünk mégis egy kis költemény fekszik. A *Blok* név – szellemesen – egyrészt a harmadik rímbe illeszkedik, de ezen kívül a vers csattanójának kulcsszava és – tipográfiaiilag – mintegy a költő aláírása is a költemény alatt (a négyes jambus szerint a fölötte levő sor végén lenne a helye).

6. К. И. Чуковскому

Как всегда, были смешаны чувства,
Таял снег, и Кронштадт палил.
Мы из лавки Дома Искусства
На Дворцовую площадь брели...

Вдруг – среди приемной советской,
Где «все могут быть сожжены»,¹³ –
Смех, и брови, и говор светский
Этой древней Рюриковны.

15 марта 1921
(98)

Ez a vers is egy unalmas kiadói ülés alatt keletkezett. A lírai szüzsében Blok és Csukovszkij egy nappal korábbi sétája, ill. A. P. Kropotkinával (a versben mint „ősi Rjurikovna”)¹⁴, a híres anarchista, Kropotkin herceg lányával való találkozása tükröződik. A szereplők egy hivatalban látnak egy kifacsart logikájával

13 „»Крематорной и площадной« – на двери »отдела управления петросовета« висит надпись, что каждый гражданин имеет право быть сожженным в госуд(арственном) крематории.” (Blok jegyzete, 98)

14 Blok egy jegyzetben maga árulja el, hogy e kifejezéssel Alekszandra Kropotkinára utalt. Kropotkina (1888?-1968) a februári forradalom után tért haza Oroszországba. 1921-ben, apja halála után emigrált (ААЯ).

nevetésre ingerlő hirdetményszöveget a hamvasztás rendjéről, amelyből egy kvázi-idézetet Blok be is illeszt a versbe. Lábjegyzetben pontosítja, hogy a *Dvorcovaja* új neve Urickaja. Új nevét a tér arról a petrográdi cseka-elnökről kapta, akit 1918-ban itt öltek meg, a teret 1944-ig hívták így (Генкин 2014). A költemény mégsem az értelmetlen felirattal zárul, hanem Kropotkina alakjának impresszionisztikus leírásával („Смех, и брови, и говор светский”). Ahogy a vers első strófája a lírai „én” „vegyes érzései”-vel indult, úgy ellentét és kakofónia van a *szovjetszkij-szojetszkij* rímekben, valamint a *szovjetszkij* és a *Rjurikovna* szó között is. Egészében a vers a történelmi fordulat utáni összevisszaságot és értékválságot jeleníti meg egy séta és egy találkozás felvillantásával.

A vizsgált költemények, amelyeket Blok a régi helyesírás szabályai szerint jegyzett le, metrikailag változatos képet mutatnak: drámai ötös és hatodfeles jambus, négyes és negyedfeles trocheus, négyes jambus (hármassal váltakozik, illetve az egyik sor egyetlen jambikus verslábból áll), amphibrachys, a szabálytalanabb dolnyik stb. A rímek többnyire tiszta rímek.

Az elemzett művekben a komikum többféle forrásból ered. Valamely verstani vagy poétikai eljárás önreflexív leleplezése egyben a hagyománnyal űzött játék is, a klasszikus korszak (gondoljunk akár Puskin¹⁵ vagy Goethe¹⁶ műveire) és a jelen ütköztetése. Az említett példákön kívül a *Цена из исторической картины „Всемирная литература” (XX столетие по Р. Хр.)* című műben Tyihonovról ezt írja Blok egy lábjegyzetében: „Реплики этого лица имеют только мужские окончания.” („E személy megszólalásai csak hímrímeket tartalmaznak.”) A versekben és a drámatöredékben előfordulnak szójátékok,¹⁷ egyes szovjet mozaikszavak kfigurázása és eltorzítása (Petronarkomproz

15 „Пушкин в IV главе »Евгения Онегина« пишет:

И вот уже трещат морозы

И сереблятся среди полей...

(Читатель ждет уж рифмы розы:

На, вот, возьми ее скорей.)

Здесь мы имеем явное и сознательное обнажение приема рифмовки.”

(Томашевский 1996: 205)

16 Pl. a *Faust*-ban: „Vier sah ich kommen, drei nur gehn; / Den Sinn der Rede konnt' ich nicht verstehn. / Es klang so nach, als hieß' es – Not, / Ein düstres Reimwort folgte – Tod.” (2. Teil, 5. Akt. *Palast*. 11398 ff. Goethe 1996: 343)

17 „Чуковский (ехидно). »Эссейс«, вероятно, / Угодно было Вам сказать? / Блок. / Да-с. Эссей-с.”

helyett Petrokompromissz, 86 és 488). Blok realizálja a metaforát, a költőiségből visszahúzza a valóságba: „Какой-то дерзкий господин / Её обжѐг столь жарким взглядом, / Что чуть не сжѐг мой керосин.” (91) A tűzvész azonban nem a szívben keletkezik, mint Majakovszkij elbeszélő költeményében: a forró pillantás kis híján a petróleumra terjedt át.

A költői nyelv és a valóság tragikus viszonya lesz – éppen Blok lírájának kapcsán – Paszternak nagyregényében a Zsivago doktort túlélő hősök beszélgetésének témája. 1943 nyarán Gordon ezt mondja Dudorovnak: „Gondolj Blok [soraira:] »Mi, gyermekei Oroszország Borzalmas esztendeinek« [...]»¹⁸ Mikor Blok ezt mondta, átvitt értelemben kellett érteni, képletesen. [...] Most pedig mindent szó szerint kell érteni [...]” (Paszternak 1988: 579). A tanulmányban tárgyalt versek is mutatják, hogy már az 1919–1920-as időszak is „Oroszország borzalmas esztendei” közé tartozott, amikor a kék virág szimbólumánál fontosabbnak tűnt a káposzta valósága. A költők mégis felül tudtak emelkedni az élet prózáján – részben a humor erejével.

BIBLIOGRÁFIA

GOETHE, 1996: *Faust*. München, Beck.

PASZTERNAK B., 1988: *Zsivago doktor*. Budapest, Árkádia. Fordította Pór Judit.

ААЯ: Архив Александра Н. Яковлева. *Альманах «Россия. XX век»*. Биографический словарь. <https://www.alexanderyakovlev.org/almanah/almanah-dict-bio/1014068/10> Letöltés: 2019. 02. 22.

БЛОК А., 1960–1963: *Собрание сочинений в 8 томах*. Москва–Ленинград, ГИХЛ.

– –, 1999: *Полное собрание сочинений и писем в 20 томах. Том 5. Стихотворения и поэмы (1917–1921)*. Москва, Наука.

– –, 2011: *Указатель литературы 1979–2008 гг.* Москва, ИНИОН РАН.

¹⁸ Pór Judit ehelyütt nem túl szerencsés fordításán tett apró módosítás.

- БРЮСОВ В. Я., 1980: Избранные сочинения. Москва, Художественная литература.
- ГАСПАРОВ М. Л., 1984: Очерк истории русского стиха. Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика. Москва, Наука.
- ГЕНКИН Д., 2014: *Семьдесят лет назад площадь Урицкого вновь стала Дворцовой*. *Комсомольская правда*, 12.01.2014. <https://www.spb.kp.ru/daily/26180.5/3069409/> Letöltés: 2019. 02. 23.
- МАЯКОВСКИЙ В., 1980: *Умер Александр Блок*. In: *Александр Блок в воспоминаниях современников в 2 томах*. Том 2. Москва, Художественная литература, 179–180.
- СОЛОВЬЕВ Сергей, 1980: Воспоминания об Александре Блоке. In: *Александр Блок в воспоминаниях современников в 2 томах*. Том 1. Москва, Художественная литература, 110–127.
- ТОМАШЕВСКИЙ Б. В., 1996: Теория литературы. Поэтика. Москва, Аспект Пресс. <https://docplayer.ru/29641321-B-v-tomashevskiy-teoriya-literatury-poetika.html> Letöltés: 2019. 02. 23.
- ЧУКОВСКИЙ К., 1991: *Дневник 1901–1929*. Москва, Советский писатель.
- –, 1999: Что такое «Чукоккала»? In: *Чукоккала. Рукописный альманах Корнея Чуковского*. Предисловие и пояснения Корнея Чуковского. Составление, подготовка текста и примечания Е. Чуковской. Москва, Премьера, 5–7.
- ЧУКОККАЛА 1999: *Рукописный альманах Корнея Чуковского*. Предисловие и пояснения Корнея Чуковского. Составление, подготовка текста и примечания Е. Чуковской. Москва, Премьера.